

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»

ЗАКАРПАТСЬКІ ФІЛОЛОГІЧНІ СТУДІЇ

Випуск 45
Том 1

Видавничий дім
«Гельветика»
2026

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України (категорія «Б») з філологічних наук відповідно до Наказу МОН України від 09.02.2021 № 157 (додаток 4)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Зимомря І. М. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу, Ужгородський національний університет

Члени редколегії:

Девіцька А. І. – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики, Ужгородський національний університет

Іванишин П. В. – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка

Маркова М. В. – доктор філологічних наук, доцент, доцент кафедри української літератури та теорії літератури, Дрогобицький державний педагогічний університет

Папіш В. А. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови, Ужгородський національний університет

Тиховська О. М. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української літератури, Ужгородський національний університет

Чик Д. Ч. – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри іноземних мов і методик їх навчання, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка

Волтінг М. – доктор габ., професор, професор Інституту германської філології, Вроцлавський університет

Волтінг Ш. – доктор габ., професор, професор Інституту прикладної лінгвістики, кафедри міжкультурної комунікації та лудологічних студій, Університет імені Адама Міцкевича в Познані, Польща

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
Вченою радою Державного вищого навчального закладу
«Ужгородський національний університет», протокол № 7 від 30.04.2026 року.**

Реєстрація суб'єкта у сфері друкованих медіа: Рішення Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення № 2178 від 27.06.2024 року. Ідентифікатор медіа R30-04729.

Суб'єкт у сфері друкованих медіа: Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет» (вул. Підгірна, 46, м. Ужгород, 88000, e-mail: official@uzhnu.edu.ua, тел. +38(0312) 61-33-21)

Періодичність: шість разів на рік

Мови видання: українська, англійська, польська, словацька, угорська.

*Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus International
(Республіка Польща)*

Офіційний сайт видання: www.zfs-journal.uzhnu.uz.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

**ISSN 2663-4880 (print)
ISSN 2663-4899 (online)**

© Ужгородський національний університет, 2026

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1

УКРАЇНСЬКА МОВА

Андрійко В.І., Потапенко С.І. СЛОВЕСНІ ЕФЕКТИ ПОСТУПУ ДО МИРУ В НОВОРІЧНОМУ ПРИВІТАННІ ПРЕЗИДЕНТА ЗЕЛЕНСЬКОГО У ПЕРЕДДЕНЬ 2026 РОКУ.....	9
Бабій І.М., Лушпинська Л.П., Наливайко М.Я. РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	15
Буригін Б.В. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ: БЕЗПЕКОВИЙ ТА КОМУНІКАТИВНИЙ ВИМІРИ В КОНТЕКСТІ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ.....	21
Волошин В.О. СТИЛІСТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ГРАМАТИЧНИХ БІНОМІВ.....	28
Гавриш М.М., Гавриш О.О., Приходько Н.Г. ОЦІНКА МІЖЕТНІЧНИХ УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНСЬКИХ ПРИСЛІВ'ЯХ ТА ПРИКАЗКАХ З КОМПОНЕНТОМ «МОСКАЛЬ».....	34
Глібчук Н.М. ЛЕКСИКА ЗИМОВОГО ТА ВЕСНЯНОГО ЦИКЛІВ КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ В ГОВІРЦІ СЕЛА РОГІЗНОГО НА НАДСЯННІ.....	42
Гончарук О.В. ПРАГМАТИЧНИЙ АСПЕКТ ПАРОНІМІЧНОЇ АТРАКЦІЇ АНГЛІЦИЗМІВ У МОВЛЕННІ УКРАЇНСЬКИХ ІТ-СПЕЦІАЛІСТІВ.....	51
Добосевич У.Б. СКЛАДНІ ВИПАДКИ ВИЗНАЧЕННЯ ЧАСТИН МОВИ У ШКІЛЬНІЙ ГРАМАТИЦІ, АБО «ГРАМАТИЧНІ МАНДРИ» СЛІВ: НА ДОПОМОГУ ВЧИТЕЛЕВИ-СЛОВЕСНИКУ.....	57
Дубик А.М. ТИПОЛОГІЯ ЗАСОБІВ ЗВ'ЯЗНОСТІ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВІСТИЦІ: УКРАЇНСЬКИЙ І ЗАХІДНИЙ КОНТЕКСТИ.....	64
Сльнікова Н.І., Гарюнова Ю.О. АСОЦІАТИВНЕ ПОЛЕ <i>БУЛІНГ</i> : ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	68
Іванишин Н.Я. ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВОГО ТЕКСТУ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ФАХОВОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ (У КОНТЕКСТІ НАВЧАННЯ АКАДЕМІЧНОГО ПИСЬМА).....	73

РОЗДІЛ 2

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ

Ананко Т.Р. КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ В ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ КІРА СТАРМЕРА.....	77
Анпілогова Є.Д. ФРЕЙМОВА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ ЗНАННЯ У НАУКОВО-ТЕХНІЧНОМУ ДИСКУРСІ.....	83
Bilichenko M.S., Skybytska N.V. A MATRIX LANGUAGE FRAME ANALYSIS OF STAGED SPANISH-ENGLISH CODE-SWITCHING IN JUNOT DÍAZ'S THE BRIEF WONDROUS LIFE OF OSCAR WAO.....	90
Благорозумна А.В., Крамаренко А.М. НІМЕЦЬКА МОВА В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З МІЖНАРОДНИХ ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН.....	96
Bober N.M. SKETCH ENGINE AS AN INSTRUMENT OF CORPUS-BASED LINGUISTIC ANALYSIS.....	101
Bogachevska L.O. EFFICIENT PREPARATION FOR INTERNATIONAL EXAM TOEFL AND SOME IMPORTANT TOOLS OF DEALING WITH ITS READING SECTION.....	113
Вілкова С.Ю. ФУНКЦІОНАЛЬНО-СЕМАНТИЧНА ТИПОЛОГІЯ ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ПРОСТОМУ РЕЧЕННІ НА ПРИКЛАДІ ХУДОЖНЬОЇ АНГЛОМОВНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	119
Волошина В.В. АВТЕНТИЧНІ ТЕКСТИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ.....	124
Гуменюк І.Л., Давидова Т.В. ФОНОСЕМАНТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕЙЗАЖНИХ ОПИСІВ У РОМАНІ Ф.Х. БАРНЕТ «ТАЄМНИЧІЙ САД».....	129
Hurko O.V., Suima I.P. TRANSLATING CONTEMPORARY MILITARY VOCABULARY IN THE CONTEXT OF MODERN WARFARE: EDUCATIONAL AND METHODOLOGICAL ASPECT FOR HIGHER EDUCATION STUDENTS.....	134

УДК 811.161.2'367:82-3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2026.45.1.2>

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ СКЛАДНИХ БЕЗСПОЛУЧНИКОВИХ РЕЧЕНЬ У ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

REPRESENTATION OF COMPLEX SENTENCES WITHOUT COMPONENTS IN ARTISTIC DISCOURSE

Бабій І.М.,*orcid.org/0000-0002-1568-7920**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови та славістики**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***Лушпинська Л.П.,***orcid.org/0000-0001-9581-6368**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри філологічних дисциплін початкової та дошкільної освіти**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка***Наливайко М.Я.,***orcid.org/0000-0001-8738-7997**кандидат філологічних наук, доцент,**доцент кафедри української мови та славістики**Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*

Стаття присвячена розгляду функціонування складних безсполучникових речень у художньому дискурсі. Дослідження здійснено на матеріалі прозових творів сучасного українського письменника Валерія Шевчука. Актуальність дослідження зумовлена відсутністю ґрунтовного аналізу синтаксичної організації художніх текстів письменника, зокрема вживання складних безсполучникових речень у творах митця.

Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз складних безсполучникових речень у романі «Три листки за вікном» Валерія Шевчука, виявити особливості функціонування цих конструкцій у художньому дискурсі письменника. Для реалізації мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) виявити складні безсполучникові речення в романі; 2) виділити й охарактеризувати семантичні розряди складних безсполучникових речень; 3) описати семантику речень та їх стилістичні навантаження в контексті художнього твору; 4) охарактеризувати особливості функціонування складних безсполучникових речень у художньому дискурсі.

Установлено, що Валерій Шевчук у своїх творах часто вживає складні безсполучникові речення. У результаті аналізу їх семантики та структури виділено два різновиди цих конструкцій: з однорідними (однотипними) і неоднорідними (різностипними) частинами. У романі «Три листки за вікном» зафіксовано речення з однорідними частинами, які виражають часові та зіставно-протиставні відношення. Помічено, що серед виявлених безсполучникових речень з різнорідними частинами найбільше речень із причиново-наслідковими та пояснювальними відношеннями, менше – з умовними, часовими, допустовими та цільовими.

У романі «Три листки за вікном», крім двокомпонентних, засвідчено низку багатоконпонентних безсполучникових речень. З'ясовано, що переважна більшість виявлених безсполучникових конструкцій – двокомпонентні; серед багатоконпонентних безсполучникових одиниць найбільше представлено безсполучникові конструкції з однорідною безсполучниковістю, найменше – з неоднорідною безсполучниковістю.

Ключові слова: складне речення, складне безсполучникове речення, складні безсполучникові речення з однорідними частинами, складні безсполучникові речення з різнорідними частинами, багатоконпонентне безсполучникове речення.

The article is devoted to the consideration of the functioning of complex unconjunctive sentences in artistic discourse. The research was carried out on the material of prose works of the modern Ukrainian writer Valery Shevchuk. The relevance of the research is due to the lack of a thorough analysis of the syntactic organization of the writer's literary texts, in particular the use of complex unconjunctive sentences in the artist's works.

The purpose of the article is to carry out a structural and semantic analysis of complex unconjunctive sentences in the novel "Three Leaves Behind the Window" by Valery Shevchuk, to identify the features of the functioning of these constructions in the writer's artistic discourse. To implement the goal, it is necessary to solve the following tasks: 1) identify complex unconjunctive sentences in the novel; 2) identify and characterize the semantic categories of complex unconjunctive sentences; 3) describe the semantics of sentences and their stylistic loads in the context of a work of art; 4) characterize the features of the functioning of complex unconjunction sentences in artistic discourse.

It has been established that Valeriy Shevchuk often uses complex unconjunctive sentences in his works. As a result of the analysis of their semantics and structure, two types of these constructions have been identified: with homogeneous (same-type) and heterogeneous (different-type) parts. In the novel "Three Leaves Behind the Window", sentences with homogeneous parts that express temporal and comparative-contrastive relations were recorded. It has been noted that among the identified unconjunctive sentences with heterogeneous parts, the largest

number are sentences with causal and explanatory relations, and fewer are with conditional, temporal, permissive and target relations.

In the novel "Three Leaves Behind the Window", in addition to two-component ones, a number of multi-component unconjunctive sentences have been identified. It has been found that the vast majority of identified unconjunctive constructions are two-component; Among multi-component unconjunctive units, unconjunctive constructions with homogeneous unconjunctiveness are most represented, and those with heterogeneous unconjunctiveness are least represented.

Key words: complex sentence, complex unconjunctive sentence, complex unconjunctive sentences with homogeneous parts, complex unconjunctive sentences with heterogeneous parts, multi-component unconjunctive sentence.

Постановка проблеми. Важливою складовою всебічного дослідження синтаксису є вивчення семантико-естетичного потенціалу синтаксичних конструкцій у мовленні. Складні безсполучникові речення варто розглядати не тільки з погляду аналізу структурних ознак, а й характеристики семантичних, функційних та комунікативних особливостей у мовленні. Широку амплітуду значень цих речень представлено в художньому дискурсі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній лінгвістиці вивченню складних безсполучникових речень присвячені праці К.Ф. Шульжука, І.Р. Вихованця, П.С. Дудика, Л.В. Прокопчук, С.П. Бевзенка, Л.П. Литвин, Г.В. Семеренко, С.І. Дорошенка, І.І. Слинська, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянської та ін. У синтаксичній теорії ґрунтовно описано семантику складних безсполучникових речень, напрацьовано та схарактеризовано їх типологію, однак детального аналізу та чіткості сьогодні ще потребує питання визначення лінгвістичного статусу цих синтаксичних одиниць. Так, І.І. Слинська, Н.В. Гуйванюк, М.Ф. Кобилянська у праці «Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання» (1994 р.) [1] зазначають, що складні безсполучникові речення не мають граматичних ознак складного речення, і називають їх «комунікатами». Закцентуємо також, що в лінгвістиці небагато представлено розвідок, присвячених функціонуванню цих конструкцій у художніх текстах. Предметом нашого аналізу будуть складні безсполучникові речення у прозових творах Валерія Шевчука. Актуальність дослідження зумовлена самою творчою постаттю Валерія Шевчука, самотністю його індивідуального стилю, а також відсутністю ґрунтового аналізу синтаксичної організації художніх текстів письменника.

Постановка завдання. Мета статті – здійснити структурно-семантичний аналіз складних безсполучникових речень у прозі Валерія Шевчука, виявити особливості функціонування цих конструкцій у художньому дискурсі письменника. Матеріалом для аналізу послужить роман «Три листки за вікном», за який Валерій Шевчук удостоєний Державної премії України ім.

Тараса Шевченка. Для реалізації мети необхідно розв'язати такі завдання: 1) виявити складні безсполучникові речення в романі; 2) виділити й охарактеризувати семантичні розряди складних безсполучникових речень; 3) описати семантику речень та їх стилістичні навантаження в контексті художнього твору; 4) охарактеризувати особливості функціонування складних безсполучникових речень у художньому дискурсі.

У роботі застосовано такі методи: описовий – для характеристики різновидів складних безсполучникових речень, систематизації та узагальнення результатів; метод синтаксичного аналізу – для з'ясування структури речень, виділення предикативних частин, засобів зв'язку; метод контекстного аналізу – для розгляду функціонування цих речень в художньому дискурсі Валерія Шевчука.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складні безсполучникові речення – це «складні речення, предикативні частини яких об'єднані в одне синтаксичне і семантичне ціле не за допомогою сполучників чи сполучних слів, а певною інтонацією і ритмомелодійними засобами» [2, с. 297]. У сучасному мовознавстві домінує класифікація складних безсполучникових речень за характером відношень між предикативними частинами; відповідно розрізняють дві основні групи: 1) складні безсполучникові речення з однорідними (однотипними) частинами; 2) складні безсполучникові речення з різнорідними (різномісними) частинами.

Складні безсполучникові речення з однорідними (однотипними) частинами традиційно поділяють на два різновиди: речення з часовими відношеннями і речення із зіставно-протиставними відношеннями. У прозі Валерія Шевчука представлено речення обох різновидів.

Речення з *часовими* відношеннями виражають одночасність або послідовність дій, явищ. Науковці їх називають реченнями перелічувальної семантики, рідше – синонімами складносурядних речень, безсполучниковими складносурядними реченнями. У проаналізованому романі Валерія Шевчука зафіксовано чисельний корпус таких конструкцій, котрі можна поділити на дві групи,

у яких виражено: 1) одночасність дій чи явищ; 2) послідовність дій чи явищ.

Презентативною у прозі Валерія Шевчука є група речень, які передають одночасність дій чи явищ, наприклад: «Закричав маїталір, повз вікна промайнули вершники» [3, с. 353]; «Була (дорога) ніби побитий ополонками лід, калюжі немов припіднялися над сірим тілом шляху й мерехкотіли» [3, с. 396].

Як зауважує К.Ф. Шулжук, «допоміжними засобами вираження одночасності є також анафоричне вживання якогось члена речення, спільний другорядний член» [4, с. 347] У романі В. Шевчука знаходимо складні безсполучникові речення зі значенням одночасності, у яких є спільний другорядний член; це, зазвичай, обставина, що стоїть обох предикативних частин, наприклад: «За вікнами затупотіли коні, хтось гарикнув» [3, с. 395]; «На поштової станції все затихло, світилися вікна тільки в корчмі» [3, с. 406]. У таких реченнях можна змінювати порядок розташування предикативних частин.

У проаналізованому романі виявлено також чисельну групу речень, які передають послідовність дій чи явищ, наприклад: «Сіра постать із лісу йшла просто на нього, смотритель помітив це й затремтів, як листок» [3, с. 406]; «Минуло кілька днів, я прочитав ці слова й розсміявся» [3, с. 447]; «Екіпаж Потоцького підкотився під ганок Шароцьких, слуга поспішно відкинув приступні й відчинив двері» [3, с. 347]. Присудки переважно мають однакові вищо-часові значення. Такі речення також містять семантично незалежні предикативні частини, але тут, на відміну від речень зі значенням одночасності, не можна змінювати порядок розташування частин, оскільки зазначені в них дії чи явища відбуваються послідовно, поступово.

Зазначимо, що смислова наповнюваність цих конструкцій пов'язана з відтворенням ситуації, обставин, за яких відбуваються події, як наприклад, у реченнях: «Звісна річ, до такої високої персони його не допустили, тоді він сів на ганку з твердим наміром дочекатися губернатора» [3, с. 422-423]. У таких реченнях простежуємо зображення фізичного і психологічного стану персонажів, наприклад, в уривку: «Стояти навколійки на мокрій землі було не вигідно, ноги мені зсудомило від холодних корчів. Я підхопився, звалив валізу на плечі й потягся назад до повозу. Вряди-годи зупинявся й волав у темряву, мій крик лунко й моторошно провисав серед нічної, наповненої міриадами дрібних крапель порожнечі. ... Страшна думка пройняла мене: а що коли валіза

розпадеться й мої дрібні гроші розсиплються в багні?» [3, с. 391]. Пригнічений настроїм, страхом, безпорадністю персонажів виражено в іншому уривку: «Рипнули двері: вийшов смотритель. ... Смотритель стояв, облитий місячним сяйвом, я бачив його бліде, майже мертве обличчя. Сіра постать із лісу йшла просто на нього, смотритель помітив це й затремтів, як листок» [3, с. 406].

У прозі Валерія Шевчука поширені речення із *зіставно-протиставними* відношеннями. У сучасному мовознавстві науковці виокремлюють речення зіставлення і речення протиставлення. У результаті наших спостережень виявлено кількісно велику групу складних безсполучникових речень зіставлення. Загалом у таких конструкціях «виражається співвідношення двох схожих чи неоднакових явищ, що не суперечать одне одному, не перебувають у значеннєвому контрасті. Характерною ознакою компонентів таких конструкцій є структурний паралелізм» [4, с. 348]. Наведемо приклади: «Так було за дідів і прадідів, так було і за наших батьків» [3, с. 396]; «Графиня цілий день не відходила від дитини, її лист уже мчав на поштових до Києва» [3, с. 370]; «Він говорив швидко, похлинаючись, щось його в цій історії обурювало й сердило» [3, с. 383]. Зауважимо, що такі речення зазвичай однотипні за структурою.

Кількісно меншу групу у проаналізованому романі становлять складні безсполучникові речення зі значенням протиставлення. В таких конструкціях виражаються протилежні за значенням явища, наприклад: «Кудись тильно поспішав, аж ні разу не озирнувся, мене ж повабила за ним людська цікавість» [3, с. 345]; «Ми пробіралися, ляпаючи по калюжах; собаки, відчувши наші палиці, відстали» [3, с. 389]; «Я тихцем позадриг його витримці – мені дано жити життям нервовішим і неспокійнішим» [3, с. 395].

Нерідко письменник вживає складні безсполучникові речення із *зіставно-протиставними* та часовими відношеннями в описах природи чи певних ситуацій: «За вікном стояли сутінки – рання осінь ступала на землю» [3, с. 370].

«До безсполучникових складних речень з різнотипними частинами належать складні речення неоднорідного складу, предикативні частини яких поєднуються в одне ціле зумовлювальною та пояснювальною інтонацією, а також такими засобами, як порядок розташування частин, співвідношення вищо-часових і способових форм дієслів-присудків та типізовані лексичні елементи» [5, с. 223]. У складних безсполучникових реченнях

з неоднорідними (різнотипними) частинами виражаються умовні, часові, причиново-наслідкові, допустові, цільові та пояснювальні відношення. Всі названі конструкції представлено в романі Валерія Шевчука «Три листки за вікном».

Виявлено чисельну групу речень із причиново-наслідковими відношеннями, наприклад: «Наштовхнувся на валізу верстви через дві – радісні потрясіння охопило мене» [3, с. 389]; «Сказав він, занурившись у папери: був надто заклопотаний» [3, с. 344]; «Смикнув плечима: не любив утішати та й не хотів» [3, с. 394]. У таких конструкціях в одній предикативній частині зазначено причину, в іншій – наслідок.

Складні безсполучникові речення цього типу можуть бути односуб'єктними і двосуб'єктними. В односуб'єктних реченнях предикативні частини містять спільний підмет, наприклад: «Цей станційний смотритель був упертіший інших і знамився вичавити з нас хабар – чинив-бо нам упродовж другого дня всілякі прикrostі» [3, с. 400]; «Амбросій Іванович не витримав: упав на коліна й заломив у німому благанні руки» [3, с. 456]. У двосуб'єктних реченнях кожна предикативна частина має свій підмет, наприклад: «Цей факт наповнював мене цілком зрозумілою урочистістю – саме з таким почуттям я пішов до правителя канцелярії учбового округу» [3, с. 336]; «Позаду затупотіли швидкі кроки – хтось мене наздоганяв» [3, с. 366]; «Полковник тримав у зубах люльку, пихнув димом – синя хмарка замерзла в нього над головою» [3, с. 385].

Складні безсполучникові речення з умовним значенням науковці поділяють на речення зі значенням потенційної умови та ірреальної умови. «Реченням зі значенням потенційної умови властиві двобічні відношення між частинами, оскільки їхні головні члени (присудки) завжди взаємопов'язані, часто виражаються формами майбутнього часу дієслів» [4, с. 349]. У реченнях зі значенням ірреальної умови в обох предикативних частинах представлено присудок в умовному способі. Складні безсполучникові речення з умовним значенням легко можна переробити на складнопідрядні речення з підрядним умови.

У проаналізованому романі Валерія Шевчука виявлено тільки речення зі значенням потенційної умови, вони становлять невелику групу, наприклад: «Зловлять тебе, згноять у тюрмах» [3, с. 406]; «Губернський пошт-директор повідомить про те директора гімназії й округ – добром це мені не закінчиться» [3, с. 383]; «Не продасте – не зловлять» [3, с. 406]. У таких реченнях часто вжиті присудки-дієслова у формі минулого

часу, хоча можуть бути і в інших формах, наприклад: «Але й ви повинні стати сучим сином, тоді ми з вами порівняємося» [3, с. 386]; «Спробував відитовхнути її – вона заверещала» [3, с. 373]; «Вовків боялися – в ліс не ходити!» [3, с. 407].

Невелику групу становлять також складні безсполучникові речення з неоднорідними частинами, у яких виражаються часові відношення. У першій частині цих речень зазначено час дії, процесу, які названо у другій частині, наприклад: «Отож ми поверталися додому в таку-от темну ніч, батько тримав у руках палицю» [3, с. 389].

У проаналізованому романі Валерія Шевчука зафіксовано невелику групу складних безсполучникових речень з цільовим значенням, наприклад: «Анеля помістила няньку з дитиною в сусідній кімнаті – так було їй спокійніше» [3, с. 368]; «Не можна їй потрапляти в ту мережу, треба чоловіка випередити» [3, с. 371]; «Нарочного відразу ж було відправлено в Брацлав, він мав наказ генерал-губернатора приготувати екіпаж для нагальної потреби» [3, с. 375]; «Я й хотів викликати саме таку реакцію: відтепер на моїх уроках пануватиме тиша» [3, с. 413]. У другій частині таких речень зазначено мету певної дії чи стану.

Непоширені у прозі письменника складні безсполучникові речення з допустовим значенням. У першій частині таких речень зазначено умову, всупереч якій відбувається дія, яку названо у другій частині, наприклад: «Це, зрештою, могло стати наслідком моєї замкнутої вдачі – ніколи з того не печалився» [3, с. 337]; «Але це дуже рідко з нами трапляється – маємо все-таки спромозу вірити у свою можливість» [3, с. 362].

У проаналізованому романі Валерія Шевчука зафіксовано велику групу складних безсполучникових речень з пояснювальними відношеннями, друга частина яких конкретизує, пояснює, уточнює зміст першої частини, наприклад: «Захисток мала ненадійний: двері трималися на слабкій зацібіці» [3, с. 373]; «І все-таки в його діях відчувалася мертвотність: ніколи по-справжньому не гнівався й не радів» [3, с. 373]; «Кілька разів змушений був скидати картуза й вітатися із знайомими: за час свого студентства встиг зіткнутися із багатьма» [3, с. 336].

Автори праці «Синтаксис української мови» П.С. Дудик, Л.В. Прокопчук [2] пропонують виділяти в окрему групу речення, які виражають з'ясувальні-об'єктні відношення. «Перша частина таких речень містить інформативно недостатні слова, які потребують доповнення, конкретизації (це здебільшого дієслова й предикативні прислівники, зрідка прикметники та

іменники зі значенням мовлення, мислення і певної почуттєвості» [2, с. 301]. У прозі Валерія Шевчука зафіксовано вживання таких речень, а саме: *«Але ж знаєш: я не такий»* [3, с. 390]; *«Це в біблії сказано: потаємне стає явним»* [3, с. 407]; *«Повернувшись, ми вирішили спільно: давати ці ліки дитині чи ні»* [3, с. 375]; *«Любила той загублений світ і марила: як добре жити в його веремії!»* [3, с. 359]; *«Зиркнула скося на свого супровідника й подумала: зовсім байдужий він до неї»* [3, с. 362]; *«Гляньте на мене: я й Бога шаную, і людей»* [3, с. 385]. Складні безсполучникові речення зі з'ясувальнo-об'єктними відношеннями співвідносні зі складнопідрядними реченнями з підрядним з'ясувальним.

К.Ф. Шульжук у праці «Синтаксис української мови» пропонує виділяти в окрему групу речення з пояснювальнo-приєднувальними відношеннями, які «не співвідносні з сполучниковими реченнями» [4, с. 353], як наприклад: *«Інші беруть хабарі і знімають з бідного останню свитину – ось хто переступає Божі заповіді»* [3, с. 390]; *«Я був сама увага: здається, Ковальський починає розм'якати»* [3, с. 393]; *«Я тихцем позаздрив його витримці – мені дано жити життям нервовішим і неспокійнішим»* [3, с. 395].

У прозі Валерія Шевчука зафіксовано складні безсполучникові багатокомпонентні речення. Це речення, які складаються з трьох і більше предикативних частин. Як зауважує К.Ф. Шульжук, вони «являють собою багатокомпонентні безсполучникові утворення, частини яких можуть перебувати між собою у відношеннях однорідності або неоднорідності» [4, с. 354]. У проаналізованому романі виявлено безсполучникові речення, які складаються з трьох і більше предикативних частин, а саме: *«Загинув і мій рукопис, саме за ним я найбільше жалкував – самотньо й незахищено мені без нього зробилося»* [3, с. 337] (3 частини); *«Відкрилася мені випадково: якимось без заміру йшов я позаду свого колеги по студентській камері, звали його Софрон Іванович Личицький, – той колега мав славу лове-ласа»* [3, с. 345] (4 частини); *«Тихе щастя відчув я, пробираючись безлюдними житомирськими вулицями, був теплий осінній вечір, пахло легким листям, десь угорі проходжувався вітер, танцюючи на втомлених верхівках дерев; я зупинився, заплющився і звів голову»* [3, с. 419] (5 частин).

К.Ф. Шульжук зазначає, що «залежно від відношень між предикативними одиницями виділяють три різновиди цих конструкцій: з однорідною безсполучниковістю, з неоднорідною безсполучниковістю, з однорідною і неоднорідною безсполучниковістю» [4, с. 354].

1. Поширені у прозових творах речення з однорідною безсполучниковістю. У них виражені одночасність, часова послідовність дій чи явищ, наприклад: *«У кишені в нього лежав фальшивий закордонний паспорт, підстьобувало його шалене завзяття, спав коротко й тривожно»* [3, с. 380]; *«Государ наказав заслати його в одне із східних міст, над його маєтком установили адміністрацію, було наказано також суворо дослідити всі зловживання»* [3, с. 380].

«Змістова єдність може підтримуватися спільним другорядним членом» [4, с. 354], як наприклад: *«Там метушилися й кричали люди, миготіли каски пожежників, вогонь поливали зі шлангів, приторочених до пожежних бочок. ... Я зайшов у заїжджий дім, тут було спокійно, світила в коридорі самотня свічка»* [3, с. 416]. Можуть також повторюватися одні й ті самі члени речення: *«Дивна сила, бува, на нас наводить, дивні настрої й химери нас звойовують, чомусь завжди ставимо ми наріжним каменем сумління»* [3, с. 447].

2. Менш поширені речення з неоднорідною безсполучниковістю. Їх виявлено небагато: *«Досвід такого розполовинення й віддалення обох частин ества нічого приємного не приніс: я тоді заслаб і змушений був лягти в університеську клініку; збіглося це із сильною застудою»* [3, с. 353]; *«Хитрими треба бути: з вовками живемо, то по-вовчому й виймо»* [3, с. 430].

3. Поширені в художніх текстах речення з однорідною і неоднорідною безсполучниковістю. У таких реченнях «між одними реченнями наявні відношення рівноправності, між іншими – семантичної неоднорідності» [4, с. 356], наприклад: *«Загинув і мій рукопис, саме за ним я найбільше жалкував – самотньо й не захищено мені без нього зробилося»* [3, с. 337].

Висновки. Отже, в художньому дискурсі поширені складні безсполучникові речення. У результаті застосування традиційної в сучасному мовознавстві класифікації виявлені у прозі Валерія Шевчука безсполучникові конструкції поділено на речення з однорідними (однотипними) і неоднорідними (різнотипними) частинами. Зафіксовано речення з однорідними частинами, які виражають часові та зіставно-протиставні відношення; речення з неоднорідними частинами – умовні, часові, причиново-наслідкові, допустові, цільові та пояснювальні відношення. У прозі Валерія Шевчука найбільш поширені речення із зіставними, причиново-наслідковими та пояснювальними відношеннями.

У результаті аналізу структури складних безсполучникових речень в художніх текстах уста-

новлено, що письменники найчастіше вживають двокомпонентні безсполучникові речення, рідше – багатоконпонентні. У проаналізованому романі Валерія Шевчука серед багатоконпонентних найбільш поширені речення з однорідною

безсполучниковістю, найменше представлено – з неоднорідною безсполучниковістю.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у здійсненні ґрунтовного аналізу синтаксичної організації художніх текстів письменників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Слинко І.І., Гуйванюк Н.В., Кобилянська М.Ф. Синтаксис української мови: Проблемні питання: навч. посібник. Київ: Вища школа, 1994. 670 с.
2. Дудик П.С., Прокопчук Л.В. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 384 с.
3. Шевчук В. Три листки за вікном: роман. Київ: А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2011. 702 с.
4. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: підручник. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 408 с.
5. Бевзенко С.П., Литвин Л.П., Семеренко Г.В. Сучасна українська мова. Синтаксис: навч. посібник. Київ: Вища школа, 2005. 270 с.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Дата першого надходження статті до видання: 23.02.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 30.03.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 07.05.2026